

SAHİPLERİNİN BOYU BELİRTİLEN KÖKTÜRK HARFLİ YAZITLAR

Nurdin USEEV*

ÖZET

Bu makalede sahiplerinin boyu belirtilen Köktürk harfli yazıtlardan E 37 Tuba III (Tes) ve Suci yazıtları ele alınarak 'niçin bu yazıtların sahiplerinin boyları belirtilmiş' sorusuna cevap aranmıştır. Bazı bilgiler karşılaştırılarak inceleme yapıldıktan sonra bu iki yazıtın sahiplerinin kendi yurtlarında değil herhangi bir sebeple buldukları başka bir yerde vefat ederek anılarına dikilen yazıtların o yerlerde bulunduğu öğrenilmiştir. İşte bundan dolayı boylarının belirtilmesi gereksinimi duyulduğu ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Köktürk harfli yazıtlar, Yenisey yazıtları, boyu belirtilen yazıtlar, yazıt sahibi.

THE KOKTURKINSCRIPTIONS ON WICH WAS SATYSFIED OWNERS

ABSTRACT

This article has described the length of the inscription letters Köktürk E 37 Tuba III and Shuzhi taking why this inscriptions have sought answers to the question of the length specified. Some information comparatively reviews after the two inscriptions have themselves in their homes but for whatever reason, they are located elsewhere, who had died in the memories of inscriptions planted, filled switched long to identify the need to hear it was been suggested.

Key Words: Köktürk inscriptions, Enisey inscriptions, host of inscription.

---

* Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Bölümü
nuruseev@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Giriş

Bilindiği gibi Köktürk harfli yazıtlarda yazıt sahibinin hangi boydan olduğu genellikle yazılmamaktadır. Bu yazıtların hangi boya ait olduğu başka kaynakların vasıtasıyla tespit edilmektedir. Ancak, bazı yazıtlarda, örneğin, Yenisey yazıtlarından E 37 Tuba III ve bazı çalışmalarda Ötüken Uygur Kağanlığı yazıtları, bazı çalışmalarda da Yenisey yazıtları içinde ele alınan Suci yazıtında yazıt sahiplerinin hangi boya ait olduğu açık-seçik belirtilmektedir.

E 37 Tuba III yazıtında yazıt sahibi olan Ezgene adlı kimse kendisinin Kara Kan'ın saray hizmetçisi olduğunu belirttikten sonra 'Türgeş ben 'Ben Türgeşim'' diye kendisinin Türgeş boyundan olduğunu yazmaktadır. Suci yazıtının sahibi Boyla Kutlug Yargan 'Kırkız oğlu ben 'Ben Kırgız oğluyum'' diye kendisinin Kırgız boyundan olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda görüldüğü gibi bu iki yazıtta yazıt sahiplerinin ait oldukları boylar belirtilerek başka Köktürk harfli yazıtlardan farklılık göstermektedirler.

Neden bu yazıtlarda yazıt sahiplerinin boyları gösterilmiştir sorusuna cevap vermek için aşağıdakilere dikkat etmek lazım.

1. Yazıtların Dikildiği Yer

İki yazıtın birincisi E 37 Tuba III (Tes) yazıtı 1722 yılında D. G. Messerschmidt tarafından Hakasya'da Yenisey nehrinin sol kıyısında, Tes ve Erba ırmakları arasında bulunmuştur (Kormuşin, 1997: 123). Bu yazıt Kormuşin tarafından damgasız yazıtlar içinde ele alınmıştır. Dolayısıyla damga ile yazıt sahibinin boyunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak, yukarıda da dendiği gibi yazıtın sahibi olan Ezgene adlı kimse kendisinin Kara Kan'ın saray hizmetçisi, soy olarak Türgeşlerden olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla yazıt sahibinin Türgeş boyundan olduğu kesindir.

Yazıtın bulunduğu yer, yani Hakasya, Yenisey nehrinin sol kıyısı, Tes ve Erba ırmaklarının arası IX. asrın ortalarında Kırgız boylarının oturduğu yerdir (İstoriya Kirgizskoy SSR, 1968: 121-122). Türgeşler ise o dönemlerde buralardan uzak, Altay dağlarının batısından Seyhun ırmağına kadarki alanda, İli nehri kıyılarında, Tanrı Dağları ve Isık-Gök civarlarında oturuyorlardı (Ploskih vd. 2003: 75; Salman, 1998: 11). Köl Tigin yazıtında da 'ol yılka türgiş'te tapa altun yışığ toga ertiş ögüzüg keçe yorıdımız 'O yıl Türgiş'lere doğru, Altay

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Kırgıza ait yazıtın burada, kendi ülkesinden uzak yerde dikilmesi şaşırtıcıdır. Çünkü Kırgızlar 840 yılında Uygurları yendiği için bu tarihten önce Moğolistan'da olmaları mümkün değildir (Ploskih vd. 2003: 82-83). Bunu E 73 İyme I yazıtındaki 'teñri elimke er erdemim için uygur kanda berü kel(dim) 'Kutsal devletime erlik erdemim için Uygur Kan'dan beri geldim" ve E 98 Uybat VI yazıtındaki '(küç) uygur kan yerin aldıkda azıglıg toñuz teg tirig beg esizim 'Güçlü Uygur Kan'ın yerini zapt ettikde domuz gibi savaşan Tirig Beg zavallım" cümleleri de kanıtlamaktadır. Bu cümlelerin birincisinde yazıt sahibi kutsal devleti ve erlik erdemi için Uygur hanından beri geldiğini, ikinci cümlede yazıtı meydana getirenler yazıt adına dikilen Tirig Beg'in Uygurları hücum ettiğinde domuz gibi savaştığını yazmaktadır. Yani, 840 yılında Uygur Kağanlığını zaptetmekte büyük katkıda bulunan birileri için dikilen yazıtlar onların kendi yurtlarında bulunmaktadır. Bu anlatılanlardan yola çıkarak Kırgızların Moğolistan'da yazıt bırakmadıklarını düşünebiliriz.

Yukarıdakilerden hareketle bu iki yazıtın, yani sahiplerinin boyları belirtilen yazıtların o boyların oturduğu yerde yazılmadığı sonucuna varmak mümkündür.

2. Tarihi Bilgiler

Tarihi kaynaklardan ve çalışmalardan belli olduğu gibi Yenisey'de oturan Kırgızlar ile Yedi-Su'da oturan Türgeşler Köktürklerle karşı ittifak kurarak, birbirine elçi göndermişlerdir (Osmonov, 2005: 115; Ploskih ve başk., 2003: 76). Buna dair bilgiler yazıtlarda da bulunmaktadır. Örneğin, E 30 Uybat I yazıtında 'erdem için ilinde kara kanka barıpan, yalabaç barıpan kelmediñiz begimiz 'Erdem için devletinden Kara Kan'a giderek, elçi olarak giderek geri dönmediniz beyimiz" denilerek söz konusu yazıtın sahibinin E 37 Tuba III (Tes) yazıtındaki Kara Kan'a, yani Türgeşlere elçi olarak gittiği, ancak dönmediği yazılmaktadır. Türgeşlerin de Kırgızlara elçi gönderdikleri bilinmektedir. Bazın E 37 Tuba III (Tes) yazıtındaki Ezgene'nin Türgeş hükümdarı Kara Kan tarafından Kırgızlara elçi olarak gönderilerek onun Kırgızlar arasında vefat ettiğini ve onun adına yazıt dikildiğini belirtmektedir (Sümer, 1999: 96). Dolayısıyla, bu yazıtın sahibi olan Ezgene'nin Türgeş boyundan olduğunun Kırgızlar tarafından belirtildiğini ileri sürebiliriz.

E 47 Suci yazıtındaki Kutlug Baga Tarkan Öge'nin buyruğu olan Boyla Kutlug Yargan'ın nasıl ve niçin Uygur yerine geldiği, niçin yazıtı Moğolistan'da dikildiği konusunda kesin bir şey söylemek

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

mümkün değildir². Ancak, yazıtın bir Kırgız tarafından kendi yurdunda değil, Uygur yerinde yazıldığı kesindir.

Tarihi bilgilerden hareketle yazıt sahiplerinin elçilik veya başka bir hizmetle yazıtın dikildiği yerde bulduklarını ifade edebiliriz.

Sonuç

Makaleden çıkarılacak sonuçlar aşağıda maddeler hâlinde verilmiştir:

1. Köktürk harfli yazıtların hemen hemen hepsinde yazıt sahiplerinin boyları belirtilmemiş, çünkü bu yazıtların çoğu o boyun oturduğu bölgede dikilmiştir. Ancak, bazı yazıtlarda yazıt sahibinin boyu verilmiştir.
2. Sahiplerinin boyları belirtilen yazıtlar o boyların oturduğu yerde değil, başka bir yerde dikilmiştir.
3. Yazıt sahipleri elçilik veya başka bir hizmetle yazıtın dikildiği yerde bulunmuşlardır.
4. Yazıt sahibinin boyu, yazıtı başka yerde dikildiği için belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- ALYILMAZ, Cengiz, (2007), *(Kök)türk Harfli Yazıtların İzinde*, Ankara: KaraM Yay.
- HUDYAKOV, Y., (1993), VI-VIII Kılımdağı Sayan-Altay Kalaymanı, *Kırgızdar I*, Bişkek, s. 191-200.
- İstoriya Kırgızskoy SSR I*, 1968, Bişkek.
- KLYAŞTORNIY, S. G., (2009), Novıye İnterpretatsii Drevnekırgızskih Pamyatnikov, *Küreselleşme ve Türk Uygarlığı*, Bişkek, KTMÜ yay, s. 271-297.
- KORMUŞİN, İ. V., (1997), *Tyurkskiye Yeniseyskiye Yepitafii*, Moskova: Nauka.
- MALOV, S. Y, (1952), *Yeniseyskaya Pis'mennost' Tyurkov*, Moskova.
- OSMONOV, C., (2005), *İstoriya Kırgızstana*, Bişkek.

² Bu konuda görüşler için bk.: Sertkaya, Osman Fikri (2001), Suuci < Sugeci / (Bel) Yazıtı Ne zaman Yazıldı? *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2000*, s. 307-312.

-
- PLOSKİH, V. M. vd. (2003), *İstoriya Kırgızov i Kırgızstana*, Bişkek.
- SALMAN, Hüseyin, (1998), *Türgişler*, Ankara.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2001), Suuci < Sugeci / (Bel) Yazıtı Ne zaman Yazıldı? *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2000*, s. 307-312.
- SÜMER, Faruk, (1999), *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I*, İstanbul.
- TEKİN, Talat, (2006), *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK.
- USER, Hatice Şirin, (2008), Kan Ağla- ve Baş Bağla- Deyimlerinin Bilge Kağan Ve Suci Yazıtları Temelinde Açıklaması, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 16, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 137-145.